

УДК: 340.114:167.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.12>

ВІДНОСИНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ЇХ АКСІОЛОГО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Котенко М.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-8046-6641*

Котенко М.В. Відносини інтелектуальної власності та їх аксіолого-правовий вимір.

У науковій роботі автором відзначено актуальність наукового дослідження відносин інтелектуальної власності як передумови їх правового регулювання, з одного боку, та індикатору якості правового регулювання – з іншого. Відзначено, що суспільні відносини є єдиним та універсальним механізмом, а також сферою для того, щоб розкрити та реалізувати соціально корисний потенціал будь-якого явища чи процесу. Тому відносини інтелектуальної власності є важливим чинником того, щоб встановити та реалізувати соціальну корисність інтелектуальної власності, стимулювати в подальшому суб'єктів до творчої діяльності з метою генерування нових об'єктів інтелектуальної власності, охорони чи захисту прав суб'єктів відносин інтелектуальної власності. Дослідження відносин інтелектуальної власності було проведено крізь призму інтелектуальної власності як цінності, що стало важливим аспектом застосування аксіолого-правового підходу, який дозволив розкрити інтелектуальну власність з точки зору реального втілення її корисності в життєдіяльність соціуму, відображення реального стану витребуваності суспільством інтелектуальної власності та її правового забезпечення.

На підставі аналізу доктринальних підходів до характеристики відносин інтелектуальної власності, підсумовано, що відносини інтелектуальної власності відіграють важливу роль в сфері інтелектуальної власності, забезпечуючи по суті її реальність та корисність. Беручи за основу надану нами характеристику суспільних відносин з точки зору аксіолого-правового підходу до їх сприйняття та вивчення, було деталізовано характеристику відносин інтелектуальної власності, які включають в себе загальні особливості суспільних відносин, а також систему власних, індивідуалізованих ознак: 1) походять від природних здібностей людського організму до інтелектуальної творчої діяльності; забезпечуючи виникнення, зміну та скасування зв'язків (економічних, соціальних, особистісних, творчих, правових тощо) між суб'єктами соціуму щодо процесу та результату такої діяльності; 2) націлені на охорони та захист як процесу інтелектуальної, творчої діяльності, так і результатів творчої діяльності; 3) надають авторам впевненість, що їхню працю не буде викрадено чи привласнено, і стимулюють подальшу інтелектуальну, творчу діяльність, посилюють її інноваційність та креативність; 4) виступають індикатором стабільності та непопорушності прав та інтересів суб'єктів, оскільки порушення відносин інтелектуальної власності безпосередньо пов'язано із порушенням або загрозою порушення прав та інтересів суб'єктів таких відносин тощо.

Ключові слова: власність, інтелектуальна власність, світоглядні дослідження, цінність, правова цінність, суспільні відносини, відносини інтелектуальної власності.

Kotenko M.V. Intellectual property relations and their axiological and legal dimension.

In the scientific work, the author noted the relevance of scientific research on intellectual property relations as a prerequisite for their legal regulation, on the one hand, and an indicator of the quality of legal regulation, on the other. It was noted that social relations are a single and universal mechanism, as well as a sphere for revealing and realizing the socially useful potential of any phenomenon or process. Therefore, intellectual property relations are an important factor in establishing and realizing the social usefulness of intellectual property, in further stimulating subjects to creative activity in order

to generate new objects of intellectual property, protect or defend the rights of subjects of intellectual property relations. The study of intellectual property relations was conducted through the prism of intellectual property as a value, which became an important aspect of the application of the axiological and legal approach, which allowed revealing intellectual property from the point of view of the real implementation of its usefulness in the life of society, reflecting the real state of demand for intellectual property by society and its legal support.

Based on the analysis of doctrinal approaches to the characterization of intellectual property relations, it was concluded that intellectual property relations play an important role in the field of intellectual property, essentially ensuring its reality and usefulness. Taking as a basis the characterization of social relations provided by us from the point of view of the axiological and legal approach to their perception and study, the characterization of intellectual property relations was detailed, which includes the general features of social relations, as well as a system of their own, individualized features: 1) originate from the natural abilities of the human organism to intellectual creative activity; ensuring the emergence, change and cancellation of relations (economic, social, personal, creative, legal, etc.) between subjects of society regarding the process and result of such activity; 2) are aimed at protecting and defending both the process of intellectual, creative activity and the results of creative activity; 3) provide authors with confidence that their work will not be stolen or appropriated, and stimulate further intellectual, creative activity, enhance its innovativeness and creativity; 4) act as an indicator of the stability and inviolability of the rights and interests of subjects, since the violation of intellectual property relations is directly related to the violation or threat of violation of the rights and interests of the subjects of such relations, etc.

Key words: property, intellectual property, worldview studies, value, legal value, public relations, intellectual property relations

Постановка проблеми. Будь-яке явище чи процес соціальної реальності, яке виникає та існує набуває соціально корисного характеру лише в тому випадку, коли щодо нього виникатимуть, змінюватимуться або припинятимуться відносини, тим самим породжуючи відповідні наслідки (політичного, економічного, соціального, духовного, релігійного, культурного, а також правового характеру). Суспільні відносини є єдиним та універсальним механізмом, а також сферою для того, щоб розкрити та реалізувати соціально корисний потенціал будь-якого явища чи процесу. Тому відносини інтелектуальної власності є важливим чинником того, щоб встановити та реалізувати соціальну корисність інтелектуальної власності, стимулювати в подальшому суб'єктів до творчої діяльності з метою генерування нових об'єктів інтелектуальної власності, охорони чи захисту прав суб'єктів відносин інтелектуальної власності. Вважаємо, що дослідження відносин інтелектуальної власності крізь призму інтелектуальної власності як цінності стане важливим аспектом застосування аксіолого-правового підходу, який дозволить розкрити інтелектуальну власність з точки зору реального втілення корисності інтелектуальної власності в життєдіяльність соціуму, відображення реального стану витребуваності суспільством інтелектуальної власності та її правового забезпечення.

Стан опрацювання проблематики. Актуальність тематики цієї наукової роботи посилюється також і тим, що в юридичній літературі проблематика відносин інтелектуальної власності, особливо крізь призму їх правового контексту, розкрита досить епізодично та непослідовно. У вітчизняній науці деякі аспекти відносин інтелектуальної власності епізодично розкрито в роботах таких вчених як А. Кодинець, О. Кулініч, О. Орлюк, О. Харитонova, Є. Харитонов, В. Сенюта та ін. Це підтверджує певну прогалину у науковому вивченні феномену інтелектуальної власності, особливо з точки зору її ціннісно-правового виміру. Зазначене пояснюється і тим, що саме відносини інтелектуальної власності потенційно можуть набувати статус правовідносин, тим самим забезпечувати взаємодію між суб'єктами щодо створення та обігу об'єктів інтелектуальної власності в правовому полі.

Метою статті є удосконалення доктринального розуміння відносин інтелектуальної власності крізь призму їх аксіолого-правового виміру.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній юридичній літературі питання відносин інтелектуальної власності в цілому досліджуються досить обмежено і епізодично. Найбільш комплексно вказане питання піднімають та роблять спробу провести відповідний аналіз О.І. Харитонova та Є.О. Харитонов. Зокрема, О.І. Харитонova цілком справедливо зазначається про те, що «у ві-

тчисняній літературі в галузі права інтелектуальної власності у підходах до визначення поняття та характеристики інтелектуальної власності склалася певна традиція, згідно якій правознавці головну увагу зосереджують на характеристиці права інтелектуальної власності, часом практично не характеризуючи відносини «фактичних» (суспільних, економічних) інтелектуальної власності, тоді як представники економічної науки більш ретельно аналізують саме поняття інтелектуальної власності» [1, с. 85]. Вчена вірно підмічає, що право інтелектуальної власності і інтелектуальна власність є взаємопов'язаними, проте не тотожними феноменами, і між ними потрібно проводити розмежування, оскільки відносини інтелектуальної власності та відповідні правовідносини є відмінними між собою як за обсягом, так і за змістом.

Для розкриття особливостей інтелектуальної власності як ціннісно-правового феномену так само є важливим вивчати його не стільки з точки зору права інтелектуальної власності як результату правового забезпечення інтелектуальної власності, регулювання відповідних відносин, але і як відносин інтелектуальної власності, які і є тим, за словами О.І. Харитонової, «матеріально-соціальним субстратом», який є основою виникнення і розвитку права інтелектуальної власності. Досліджуючи відносини інтелектуальної власності сьогодні ми, насамперед, спроможні з'ясувати динаміку їх розвитку, виявити об'єктивну необхідність у їх правовому забезпеченні або встановити її відсутність, тим самим обґрунтувавши необхідність збереження саморегуляції відповідних відносин. Наприклад сучасні процеси посилення цифровізації суспільного життя призводять до виникнення і досить стрімкого розвитку таких інтелектуальних продуктів як штучний інтелект, блокчейн, метавсесвіти, NFT та інші. Відносини, які виникають при їх створенні, використанні є тією передумовою для того, що б в подальшому розвивати відповідну правову сферу, забезпечувати охорону та захист прав відповідних суб'єктів. Сьогодні відносини інтелектуальної власності — це не лише галузь права, а критичний елемент економіки, безпеки, міжнародних відносин та цифрової безпеки. Їх дослідження дозволяє не лише захистити права творців, а й сформувати правові засади сучасної інноваційної держави. Сфера інтелектуальної власності сьогодні розвивається досить динамічно, що зумовлено інтенсифікацією розвитку духовної сфери в цілому, що, в свою чергу обумовлює відповідні процеси в сфері відносин інтелектуальної власності, зокрема їх активізацію, трансформацію, структурні зміни, іноваційність тощо. Такі зміни формують виклик традиційним правовим моделям, і потребують наукового осмислення та оновлення законодавства. При чому таке осмислення має відбутись з точки зору особливостей нововиявлених відносин інтелектуальної власності та їх потенційних потреб у правовому забезпеченні.

Для більш точної характеристики відносин інтелектуальної власності важливо розкрити доктринальне розуміння такого поняття як «суспільні відносини», що дозволить в подальшому охарактеризувати специфіку відносин інтелектуальної власності. У науковій літературі суспільні відносини, в тому числі і відносини інтелектуальної власності, визначаються через категорію «зв'язків», котрі виникають, змінюють та припиняються між суб'єктами соціальної взаємодії, визначають цілісність суспільства або спільноти, приналежність до них самих суб'єктів [2, с. 38], або як комплекс зв'язків, котрі існують між суб'єктами стосовно об'єктів, визначаючи значення останніх, їх обіг та реалізацію щодо них інтересів та потреб суб'єктів, які традиційно поділяються на політичні, економічні, соціальні, гуманітарні та інтегровані [3, с. 64]. Таким чином в основу загального розуміння суспільних відносин вкладаються ідеї щодо: їх змісту, який становлять відповідні зв'язки між суб'єктами; наявності відповідного кола суб'єктів, які можуть бути учасниками суспільних відносин та реально беруть в них участь; їх цінності, оскільки суспільні відносини дозволяють забезпечити цілісність суспільства, реалізувати інтереси і потреби суб'єктів, забезпечити створення і обіг об'єктів.

У теоретико-правовій літературі суспільні відносини також характеризуються з точки зору їх складу, оскільки вони складаються як між окремими людьми, суб'єктами різної статі, так і між формальними та неформальними осередками соціуму: сім'ями, громадськими об'єднаннями, трудовими колективами, товариствами, партіями, рухами тощо, та їх значення що полягає у впорядкуванні співжиття між вказаними суб'єктами шляхом взяття на себе певних зобов'язань щодо суспільства, держави, один одного, та набуття відповідного обсягу прав, можливістю задоволення їх потреб та інтересів [4, с. 346]. При характеристиці суспільних відносин важливе значення надається питанням їх правового регулювання, при чому ці питання стають основою характеристики суспільних відносин в правовій літературі. Вказане питання є актуальним і водночас дискусійним і для сфери правового регулювання відносин інтелектуальної власності. На думку вчених, оскільки

ки суспільні відносини є складними за формою, змістом, структурою та сферою, тому процес їх регулювання потребує комплексу правових норм, що мають різноманітний характер. Ці норми мають різноманітне призначення, що і забезпечує в кінцевому результаті сам процес регулювання [5, с. 381]; гарантують пріоритетність загальносуспільних інтересів [6, с. 202].

Характеризуючи суспільні відносини крізь призму їх функціонування в сфері інтелектуальної власності, варто врахувати наступні положення:

- по-перше, лише суспільні відносини виступають предметом регулювання права і виявляють соціальну значущість норм права;
- по-друге, спроможність суспільних відносин до регулювання, в тому числі і за допомогою правових норм, сприяє стабільності, справедливості й передбачуваності у суспільстві, тим самим є можливість досягнути соціально значимого корисного ефекту в процесі і за наслідками їх регулювання;
- по-третє, суспільні відносини є джерелом формування змісту права, і ніяк не навпаки, право не створює суспільні відносини, а лише спроможне їх відобразити та нормалізувати (забезпечити) ті відносини, які вже склались в суспільстві.

На переконання О.В. Коротюка, відносини інтелектуальної власності відзначаються особливостями які притаманні: а) суспільним відносинам, а саме вони мають об'єктивну та стійку структуру суспільних зв'язків; б) саме відносинам інтелектуальної власності, які є особливим продуктом, результатом діяльності людей; є передумовою інтелектуальної, творчої діяльності; виникають, змінюються та припиняються стосовно результату такої людської діяльності; зумовлюються потребами та інтересами соціуму [7, с. 14–33]. В свою чергу І.В. Венедіктова звертає увагу на те, що відносини інтелектуальної власності можуть бути майновими та особистими немайновими; такі відносини формуються, функціонують між суб'єктами права щодо визнання певних нетілесних благ об'єктами авторського, суміжного, патентного та інших прав та їх використання (економічного й особистісного присвоєння) [8, с. 36].

Ще в одній науковій праці О.І. Харитонов акцентує увагу на теоретико-правовому обґрунтуванні специфіки відносин інтелектуальної власності, наголошуючи на необхідності виокремлення системи ознак таких відносин (є суспільними відносинами; мають вольовий характер; виникають з приводу результатів інтелектуальної, творчої діяльності [9, с. 83–84].

Продовжуючи свою думку, вчена пропонує структурувати відносини інтелектуальної власності на наступні види, наголошуючи на тому, що саме вони і визначатимуть правове регулювання як на приватно-правовому, так і на публічно-правовому рівнях. Так, відносини інтелектуальної власності вчений структурує на:

- 1) відносини, що складають предмет цивільного права. Такі відносини виникають у зв'язку зі створенням благ в результаті інтелектуальної, творчої діяльності, а також ті, що виникають при використанні названих благ для власних потреб;
- 2) особисті та майнові відносини, що виникають у зв'язку із легалізацією результатів інтелектуальної, творчої діяльності (реєстрація, отримання патенту тощо). Такі відносини є предметом, головним чином, адміністративного права;
- 3) особисті та майнові відносини, що виникають при реалізації правомочностей інтелектуальної власності іншим особам (ліцензування, використання за спеціальними договорами тощо), які опосередковуються нормами цивільного права [9, с. 85].

Фактично вченою акцентується увага на тому, що відносини інтелектуальної власності є складним інститутом, який знаходить свій формальний вираз у вигляді відповідних правовідносин.

В цьому плані цікавою є точка зору В.О. Потехіної, яка обґрунтовує подібний підхід, зазначаючи про те, що відносини інтелектуальної власності – відносини, які виникають при створенні результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які є різновидом суспільних відносин, відзначаються націленістю, інноваційним характером, залежать від людської розумової діяльності. Водночас, створення результатів такої діяльності трансформує відносини інтелектуальної власності у правовідносини, зокрема надає суб'єктам права на результати розумової діяльності людини у науковій, художній, виробничій, інформаційно-технологічній, комп'ютерній та інших сферах, які є об'єктом цивільно-правових відносин у частині права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [10, с. 12–13]. Вченою цілком справедливо зазначається про те, що особливості об'єктів інтелектуальної власності визначають специфіку і самих відносин інтелектуальної власності. При чому вчена безпосередньо акцентує

увагу, що предметом таких відносин є культурні цінності, що мають нематеріальний характер, суспільну й культурну вагомість й невідчужуваний характер окремих об'єктів культурної спадщини [10, с. 15–17].

Висновки. Відносини інтелектуальної власності відіграють важливу роль в сфері інтелектуальної власності, забезпечуючи по суті її реальність, корисність та витребуваність. Незважаючи на представлені в юридичній науці окремі уявлення вчених про відносини інтелектуальної власності, більшість з них надають епізодичну загальну їх характеристику, що засвідчує певну пробільність в правовій доктрині. Відносини інтелектуальної власності з точки зору їх наукового пізнання потребують визначення насамперед ґрунтовного методологічного підходу, що дозволить забезпечити всебічність їх аналізу та концептуальність уявлень про них, як про правовий феномен, що визначає формалізацію норм права інтелектуальної власності, їх тлумачення та застосування. Беручи за основу надану нами вище характеристику суспільних відносин з точки зору аксіолого-правового підходу до їх сприйняття та вивчення, вважаємо за можливе деталізувати і характеристику відносин інтелектуальної власності, які включають в себе загальні особливості суспільних відносин та наділені власними, індивідуалізованими ознаками: 1) походять від природних здібностей людського організму до інтелектуальної творчої діяльності, забезпечуючи виникнення, зміну та скасування зв'язків (економічних, соціальних, особистісних, творчих, правових тощо) між суб'єктами соціуму щодо процесу та результату такої діяльності; 2) націлені на охорону та захист як процесу інтелектуальної, творчої діяльності, так і результатів творчої діяльності; 3) надають авторам впевненість, що їхню працю не буде викрадено чи привласнено, і стимулюють подальшу інтелектуальну, творчу діяльність, посилюють її інноваційність та креативність; 4) виступають індикатором стабільності та непорушності прав та інтересів суб'єктів, оскільки порушення відносин інтелектуальної власності безпосередньо пов'язано із порушенням або загрозою порушення прав та інтересів суб'єктів таких відносин тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Харитонova О.І. Відносини та правовідносини інтелектуальної власності: проблеми співвідношення. *Від римського приватного права до ІТ права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 19 трав. 2018 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. О.І. Харитонovої, к.ю.н., доцента К.Г. Некіт. Одеса: Фенікс, 2018. С. 85–90.
2. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручник. Вид. 3-тє, випр. та доп. Київ: Генеза, 2006. 656 с.
3. Суспільні відносини та розвиток: теорія, практика: монографія / А.М. Михенко (кер. авт. кол.), О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, О.В. Соснін. Київ: НДУ, 2009. 396 с.
4. Тарахонич Т.І. Правове регулювання у процесі модернізації українського суспільства: ціннісні аспекти. *Альманах права. Ціннісно-правові засади сучасних інтеграційних процесів в Україні*. 2015. Вип. 6. С. 346–352.
5. Загальна теорія права. Нормативний курс: підруч. для студ.-юристів за ред. д-ра юрид. наук, проф. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 576 с.
6. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
7. Коротюк О.В. До питання змісту понять «інтелектуальна власність» та «право інтелектуальної власності». *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 6. С. 125–138.
8. Венедіктова І.В. Правове регулювання інтелектуальної власності. *Право та інновації*. 2014. № 1-2 (5-6). С. 36. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/07/Venediktova.pdf>.
9. Харитонova О.І. Відносини інтелектуальної власності як предмет правового регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2011. № 1. С. 82–86.
10. Потехіна В.О. Інтелектуальна власність: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 2008. 414 с.